

Romuald Piekarski

Neo-imperium powraca. Uwagi o cywilizacji rosyjskiej

Zachód zafascynował się Rosją. Odkąd ją spotkał, zadawał sobie pytanie, kim ona jest. Pociągała go, wzbudzała lęk. Starał się wpuścić ją do swojego świata, chciał ją także z niego wygnać; nie udało się ani jedno, ani drugie.
Alain Besançon¹

Z tego, co stworzyła wyobrażenia innych, zapożyczyliśmy jedynie zwodnicze pozory i bezużyteczny luksus.
Piotr Jakowlewicz Czaadajew²

Wszyscy widzimy, że oto Rosja znowu stała się problemem dla samej siebie i dla świata a zwłaszcza dla tzw. Świata Zachodu. Aby jednak zrozumieć, z czym mamy do czynienia w kontekście rosyjskiej „operacji na Ukrainie”, potrzebne jest

¹ Alain Besançon, *Święta Ruś*, przeł. Ł. Maślanka. Warszawa: Teologia Polityczna 2012, s. 5. W artykule opieram się na następujących – nieprzypoływanych bezpośrednio w przypisach – pracach: Roman Bäcker, „Ewolucja Euroazjatyizmu. Od futurystycznego post-słowianofilstwa do «nacjonalistycznego» totalitaryzmu.” W: *Między Europą a Azją: idea Rosji-Eurazji*, red. Stefan Grzybowski. Toruń: UMK 1998; Paul Johnson, *Historia świata - od 1917 do lat dziewięćdziesiątych*. Londyn: Polonia Book 1989; Janusz Kazimierz, *Konfrontacje: Rosja – Zachód. Zderzenie dwóch cywilizacji*. Komorów: ANTYK Marcin Dybowski 1997; Jan Kucharzewski, *Od caratu białego do czerwonego*. Gdańsk: Tower Press 2000; Simon Montefiore, *Katarzyna Wielka i Potiomkin. Cesarski romans*, przeł. K. Bażyńska i P. Chojnacki. Warszawa: Bellona 2019; Zbigniew Podgórzec, *Mój Chrystus. Rozmowy z Jerzym Nowosielskim*. Białystok: Łuk 1993; Marian Zdziechowski, *Widmo przyszłości. Szkice historyczno-publicystyczne*. Wilno: Drukarnia Artystyczna „Grafika” 1939.

² Cyt. za: Piotr Andrusiewicz, *Piotr Wielki. Prawda i mit*. Warszawa: Świat Książki 2011, s. 2.

usytuowanie tego konfliktu od strony cywilizacyjnej, osadzenie go w tym kontekście, o którym potocznie się wprawdzie mówi, lecz w istocie jest on przesłaniany; jest przesłaniany przez inne aspekty; mam tu na myśli takie sprawy jak geopolityka, realizm polityczny czy tradycyjna polityka międzynarodowa mocarstw.

Sami Rosjanie zadawali sobie dawniej i obecnie takie pytania: Jakie Rosja ma znaczenie w historii powszechnej? Jakie jest jej przeznaczenie? Co oznacza bycie Rosjaninem? A przecież (my, Polacy) wiemy, że Rosja zachowuje swój nihilistyczny rdzeń kultury politycznej: gloryfikację i „uświęcenie” przemocy, kult bożka cara, stąd długo już trwa skrycie czy jawnie utrzymująca się infantylna idolatria ciążąca ku bestialstwu i zbrodniom...

O Rosji jako odrębnej cywilizacji pisali przedstawiciele wielu dyscyplin humanistycznych. Szczególne dzieje Rosji oraz państwa moskiewskiego, dawnej Rusi i prawosławia były również przedmiotem uwagi teoretyków i historyków cywilizacji. W Rosji, w wieku XIX (jedyne liczący się rosyjski teoretyk cywilizacji) Danilewski utrzymywał, iż Rosja może wytworzyć nowy rodzaj cywilizacji... i utworzyć imperium słowiańskie.³

Pod koniec XX w. Huntington pisał o odrębności cywilizacji rosyjsko-prawosławnej⁴. Jedną z odpowiedzi na teorię Huntingtona stanowiła wpływowa w Rosji koncepcja Siergieja Kisieliewa⁵, który wówczas pisał wprost o cywilizacji rosyjskiej. Zdaniem tego uczonego, Rosjanie nie są ani częścią Wschodu, ani Zachodu, dlatego lawirując między Europą a Azją muszą mierzyć się z wyzwaniem ze strony otaczających ich cywilizacji.

Wcześniej w Polsce początków XX w. o odrębnej cywilizacji rosyjsko-turańskiej traktował nasz polski myśliciel Feliks Koneczny. Autorzy rosyjscy XIX i XX wieku, kontynuatorzy słowianofilów używali (w odniesieniu do Rosji) określenia: euroazjatyzm⁶, podkreślając odmiennność a nawet wrogość Eurazji⁷ względem Europy.

Chcąc wyjaśnić takie stanowiska należałoby może zacząć od stwierdzenia, iż zarówno dawne dzieje Rusi (Kijowskiej i Moskiewskiego Wielkiego Księstwa), jak i Rosji (od czasów rządów cara Iwana III) były zmienne, złożone i niejednorod-

³ Piotr Eberhardt, „Rosja i Europa według Mikołaja Danilewskiego”. *Przegląd Geograficzny* 2012, t. 84, nr 4, s. 599.

⁴ Samuel Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, przeł. Hanna Jankowska. Warszawa: Muza 2001.

⁵ Jan Potulski, *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej. Między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*. Gdańsk: Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego 2010, s. 222-226.

⁶ Karolina Blecharczyk, „Cywilizacja rosyjska w perspektywie eurazjatyckiej”. *Forum Socjologiczne* 2014, nr 5.

⁷ Nierzadko podkreślano zbliżenie Rosji do wzorców kulturowych i wartości Zachodu, które miało następować za panowania Piotra Wielkiego. Lecz jest to pogląd nietrudny do podważenia, jako że

ne. Imperialną Rosję zaczął budować dopiero Piotr I, w wieku XVIII. Można nie bez racji poszukiwać jakiejś „logiki rozwoju cywilizacji rosyjskiej”, lecz wyróżnienie jednego czynnika, czy jednej linii rozwojowej, np. panowania Mongołów⁸ i specyficznego jednolądzstwa Cesarstwa Rosyjskiego, prowadzi do nadmiernych uproszczeń całego tego zagadnienia.

Jak wspomnieliśmy powyżej Koneczny posłużył się pojęciem turańskości, orzekając z jednej strony charakterystyczną dlań militaryzację życia społecznego, jego „obozowe obyczaje”, z drugiej rozpoznawał w dziejach Rosji „mieszanki cywilizacyjne”.

Polski myśliciel zauważał, że w cywilizacji rosyjskiej „jednostka jest podporządkowana rodowi”⁹. Do cywilizacji turańskiej zaliczał Mongołów i Rosjan”. Co prawda „wszystkie ludy słowiańszczyzny zorganizowane w średniowieczu były rodowo i doszły do wytworzenia władzy książęcej”¹⁰. Jednak o ile ustroj rodowy np. Polsce stanowił pewien przemijalny etap rozwoju cywilizacji, to w Rosji, pozostał on stałą cechą ustrojową cywilizacji rosyjskiej, tworząc patriariat tj. specyficzne sakralne jednolądzstwo. Na przykład, wedle Konecznego, Moskwa przejęła pojęcia państwowe od Mongołów, od Tatarów administrację, od Kazachów obyczaje warstw wyższych¹¹.

Z kolei, w kategoriach Toynbeego, Rosja stanowiłaby prawdopodobnie *cywilizację wstrzymaną w rozwoju*, gdyż nie potrafiła ona w kolejnych wyzwaniach po wyzwoleniu od podległości Mongołom, sprostać w sposób twórczy, stając się systemem opresyjnym, opartym na bezprawiu, patologicznym przeroście władzy cesarskiej, pańszczyźnianym zniewoleniu, będąc zarazem zorganizowanym, uporczywym zastojem, państwem rozbójniczym, makiawelicznym imperium¹².

Czego brak w cywilizacji rosyjskiej, z perspektywy państw Zachodu? Badacz dziejów Rosji Richard Pipes¹³ twierdził, że kluczem do wyłonienia się idei wol-

naśladownictwo dotyczyło głównie kultury materialnej: uzbrojenia, architektury, lecz nie duchowości.

⁸ Władza mongolska odrzuca wszelkie konwencje, umowy między dwoma podmiotami; jest ona wyłącznie władzą przemocy i Rosjanie to przyjmują! Zob. Wypowiedź prof. Jurrija Piwowarowa w: Youtube: „Wróg u bram. Co Putin planował zrobić z Polską i Europą?” W: Telewizja VOD „Jagiellonia TV / Głos Polonii TV.

⁹ Alfred Skorupka, „Czy Rosja jest cywilizacją turańską czy prawosławną?” *Edukacja Filozoficzna* 2022 nr 73, s. 182.

¹⁰ Skorupka, *Czy Rosja jest cywilizacją turańską*.

¹¹ Feliks Koneczny, *Dzieje Rosji*, t. 1: *Do roku 1449*. Komorów: Antyk 2003, s. 41.

¹² Arnold Toynbee, *Studium historii*. Skrót dokonany przez D.C. Somervella, przełożył i przedmową opatrzył Józef Marzęcki. Warszawa: PIW 2000.

¹³ Richard Pipes, *Własność a wolność*, przeł. Lech Niedzielski. Warszawa: Muza 2000, s. 182-186; 310-311.

ności i demokracji jest posiadanie przez ludzi własności. Przyczyną narodzenia się idei wolności ma być poczucie niezależności ekonomicznej oraz świadomość własnej wartości – co po raz pierwszy miało miejsce przede wszystkim u starożytnych Greków, a dalej – w średniowiecznej wspólnocie miejskiej, gdzie handel i manufaktura przyczyniły się do powstania potężnej klasy posiadającej. Procesy te przez setki i tysiące lat nie miały żadnych odpowiedników w innych częściach świata. Natomiast historia Rosji negatywnie dowodzi, że prywatna własność jest czynnikiem niezbędnym, chociaż niewystarczającym dla zbudowania wolności. W ciągu ostatniego półtora wieku swego istnienia system carski częściowo zaczął uznawać prawa własności swoich poddanych, ale nie wykazywał większego szacunku dla ich swobód obywatelskich i politycznych. Aż do wyzwolenia w 1861 roku pańszczyźniani chłopcy byli dobytkiem ruchomym, który ich panowie mogli smagać knutem, zsyłać na syberyjską katorgę albo wcielać dożywotnio do wojska. Szlachta zaś, mogła być aresztowana za domniemane przestępstwa polityczne. Polityczna wolność i swobody obywatelskie pojawiły się w Rosji dopiero w latach 1905-1906 jako desperacka próba ze strony monarchii zapobieżenia rewolucji; gdy natomiast ta rewolucja, mimo wszystko, nastąpiła – polityczne swobody znikły znów z życia Rosjan.

Cywilizacyjne zagrożenie dla świata Zachodu wyraźnie dostrzegali już wspomniany Koneczny, rozpoznający w *Dziejach Rosji* obecność niebezpiecznych „mieszanek wzorców cywilizacji”. Jak wiemy, owo mieszanie się cywilizacji wyglądało w różnych czasach odmiennie. Ostatecznie jednak – powtórzmy - główna tożsamość Rosji miała być wytyczona przez przynależność do cywilizacji turańskiej.

Rosja nowożytna (nie trafnie) wywodzona była ze średniowiecznej Rusi jako takiej oraz (w zakresie prawosławia) z cywilizacji bizantyjskiej. Andrzej Nowak w swojej książce *Polska i Rosja. Sąsiedztwo wolności i despotyzmu X-XXI w.* twierdzi, że z Rusi Kijowskiej wywodzą się współczesne narody: białoruski, rosyjski i ukraiński podkreślając że choć państwowość ruska o sto lat wyprzedzała polską, to państwo ruskie powstało w wyniku obcego podboju¹⁴.

Państwo rosyjskie, w swych zrębach, utworzone zostało w wieku XV. W okresie wcześniejszym istniały na tych terenach rozproszone dynastyczne księstwa, podatne na agresję z zewnątrz.

W 1238 roku nastąpiła pierwsza wyprawa Czyngis-chana na Ruś. W latach 1238-1240 podzielone księstwa ruskie zostały podbite przez Mongołów... Można by zatem mówić o momencie mongolskim w dziejach Rosji, zwłaszcza iż kwitły

¹⁴ Zwraca na to również uwagę w swojej recenzji Brzechczyn, zob. Krzysztof Brzechczyn, *Trudne sąsiedztwo*, „Gazeta Obywatelska” 29 VII 2022, nr 276, s. 7.

pogańskie obyczaje w kierowaniu państwem rozbójniczym. Jego żywiołem była przemoc, zastraszenie, poddaństwo; „prawo silniejszego”, czyli makiawelizm po mongolsku i rusku. Uciekając się do „opieki” mongolskich Chanatów, ruscy książęta dążyli do eliminacji konkurencji w bratobójczych walkach o władzę¹⁵.

Kuratela mongolsko-tatarska wycisnęła potężne piętno na dalszym nie-do-rozwoju Rusi i charakterze politycznych jej obyczajów, które przetrwały dalece dłużej niż te 250 lat podlegania azjatyckim chanatom. Również już po wyzwoleniu od bezpośredniej zależności barbarzyńskie dziedzictwo Azji pozostało z Rosjanami po dziś dzień. A więc w wieku XV (już po uwolnieniu się od tatarskiego jarzma, lecz nie od obyczajów mongolskich) Księstwo Moskiewskie stało się mocarstwem zmierzającym do dalszego własnego rozrostu, poprzez zbrojne podboje. Na południu były to tereny Turcji. Na północy Szwecja, Norwegia i Finlandia, gdzie Piotr I zbudował Piotrogród. Na zachodzie Rosja atakowała Litwę i Polskę.

Państwowość ruska organizowana była poprzez zewnętrzne najazdy. Skłócone księstwa prowadząc bratobójcze często zmagania dążyły do jednoczenia się pod rządami przybyszów z północy, którzy poszukując zdobyczy i wpływów posiadali silniejsze możliwości militarne. Już przed Mongołami, normandzcy najeźdźcy (z północy) stanowili tam obcą z pochodzenia władzę. Tak więc wpierw ruską społecznością rządzili wojownicy skandynawscy, Waregowie i stamtąd wywodziły się pierwsze dynastie (Rurykowiczów). Znamienne są słowa najstarszej kroniki ruskiej, kierowane ku skandynawskim wojom: „Przychodźcie... rządzić i władać nami”. O ile dynastię piastowską reprezentują i wyłaniają rody miejscowe, o tyle „na Rusi państwo wyrasta z podboju, mającego właściwie za cel zysk z kontroli handlu, a nie «polityczną samoorganizację»”¹⁶. Ruscy władcy wielokrotnie usiłowali podbijać Bizancjum, więc mówienie o wpływach bizantyjskich na kształtowanie państwa ruskiego jest nieco zwodnicze.

Huntington twierdził, że głównym ośrodkiem cywilizacji prawosławnej jest Rosja¹⁷. Aż siedem z ośmiu wymienionych przez niego cech cywilizacji zachodniej (religia, język, rozdział Kościoła od państwa, rządy prawa, pluralizm społeczny, ciała przedstawicielskie, indywidualizm) – były Rosji prawie całkiem obce. Jediną ewentualnie jej cechą wspólną z Zachodem jest dziedzictwo klasycznej starożytności, które jednak przyszło do Rosji nie z Rzymu, lecz z Bizancjum. Charakter cywilizacji prawosławnej wyznaczają rdzenne elementy Rusi Kijowskiej i Wielkiego Księstwa Moskiewskiego, widoczne są też silne wpływy bizantyjskie,

¹⁵ Andrzej Nowak, *Polska i Rosja. Sąsiedztwo wolności i despotyzmu X-XXI w.* Kraków: Biały Kruk 2022, s. 21-23. W dalszej części swojego artykułu opieram się na interpretacji cytowanego autora, lecz ze względu na popularny charakter tekstu zrezygnowałem ze szczegółowych odniesień.

¹⁶ Nowak, *Polska i Rosja*, 25.

¹⁷ Huntington, *Zderzenie cywilizacji*.

długi okres panowania tatarskiego oraz ograniczony kontakt z renesansem, reformacją, oświeceniem i innymi zjawiskami tak charakterystycznymi dla Zachodu.

Podporządkowanie kościoła prawosławnego władzy politycznej, widoczne przynajmniej od czasów panowania Iwana III wzorowane było jednak nie na obyczajach bizantyjskich, lecz na władaniu Chana. Cerkiew zarządzana była przez Patriarchę Moskwy, wyznaczonego przez mianowany przez cara synod.

Każda cywilizacja, w jakimś stopniu stanowi etniczną mieszankę. W przypadku cywilizacji bizantyjskiej wymieszane zostały liczne etnospory: greckie, egipskie, syryjskie, gruzińskie, ormiańskie oraz słowiańskie¹⁸. Szkodliwość mieszania się cywilizacji, w ujęciu Konecznego dotyczy wzorców cywilizacyjnych, nie zaś etniczności jako takiej.

Wzrost znaczenia jedno-władców moskiewskich utrwalił się m. in. wskutek upadku Konstantynopola w 1453 roku, a prawosławie w wydaniu moskiewskim na stałe miało służyć jako instrument rosyjskiego imperializmu. Znamienna pozostaje degradacja republiki handlowej Nowogrodu Wielkiego – „najbogatszego państwa w tej części Europy”. Według Nowaka: „Ta kupiecka [wolna] republika, która niezależnie funkcjonowała ... od X wieku [będąca ważnym czynnikiem gospodarczym] w północno-wschodniej Europie... straciła swoją rangę i została podporządkowana imperium. Na tym przykładzie widać, jak groźny był ten imperializm, jak niszczący był nie-porządek imperium moskiewskiego a potem rosyjskiego”¹⁹.

Idea Moskwy – *Trzeciego Rzymu i Drugiej Jerozolimy* – ogłoszona została w swojej pierwotnej formie już w 1492 roku, przez mnicha prawosławnego Filoteusza w liście skierowanym do cara Wasyla III. Rosyjscy carowie, już od wtedy zaczęli przedstawiać się jako wyzwolicieli od „łacińskiego jarzma” Europy zachodniej. Zaś (odpowiednio przykrojona) religia prawosławna, w swoim nastawieniu wrogim ku chrześcijaństwu zachodniemu, występować zaczyna jako użyteczna ideologia, służąca panowaniu nad umysłami ludu i usprawiedliwianiu terroru.

Jak pamiętamy, zwierzchność mongolska (potem zwana tatarską) nad ziemiami ruskimi trwała 250 lat. Nowak zauważa, że „Czasy tatarskie w Rosji chwalił Lew Gumilow, odnowiciel euro-azjanizmu przeciwstawiając je zachodowi, jako ostoję wolności i pluralizmu w świecie «kolonizacji atlantyckiej»”²⁰. Cytowany autor twierdzi, że: „reinterpretacja mongolskiego najazdu jako dobroczynnego dla

¹⁸ Skorupka, *Czy Rosja jest cywilizacją turańską*, 185.

¹⁹ Nowak, *Polska i Rosja*, 69-71.

²⁰ Nowak, *Polska i Rosja*, 42.

przyszłej Rosji bo zapewniającego tarczę azjatycką przed złym zachodem, najwyraźniej zatriumfowała pod rządami Putina²¹.

W dłuższej perspektywie, wykształciła się określona postawa wobec absolutnej władzy Chana: powiedzenie *wsie chłopcy*, oznacza „wszyscy [poddani cara] są niewolnikami”, także ruscy książęta sprawujący swe rządy nad Rusią za przyzwoleniem najeźdźcy, uzyskując „dyplom pierwszego kolaboranta”, tzw. *jarłyk*. W przypadku popadnięcia w niełaskę Chanatu, byli oni otruwani lub okrutnie zabijani. Zgodnie z tą postawą *władza jest po to, żeby wdeptywać społeczeństwo w błoto*. Inaczej Polska, która mimo podbojów, rozwijała tradycje wolności republikańskiej²².

XX-wieczny rosyjski teoretyk cywilizacji Lew Gumilow, w przeciwieństwie do większości historyków zachodnich przypisywał najazdom i wpływowi mongolskim w Rosji rolę pozytywną: w czasie „zrywu” tej młodej cywilizacji postępowali oni nie inaczej niż wikingowie, zajmujący Anglię w XI wieku Normanowie czy pustoszący Italii feudałowie niemieccy albo rycerze pierwszej wyprawy krzyżowej...²³

Twierdzenie, że Rosja dawniejsza („prawdziwa”, „imperialna”, „carska”) była całkiem inna od tej komunistycznej, wypowiedziane zostały m. in. przez Aleksandra Sołżenicyna. W połowie lat 90. XX w. miał on sformułować następujące tezy: „Instytucje i modele polityczne zaczerpnięte z Zachodu ... są dla Rosji szkodliwe”, tradycje republikańską zinterpretował jako „oligarchiczną”, narażającą państwo na anarchię. Rzekomo Rosja zbawienie swe widziała w silnej władzy carskiej, popieranej przez masy poddanych. Polska jako reprezentująca Zachód, miała odebrać Rosji jej „prawosławną duszę”, jej cywilizacyjną odrębność; Co więcej, Sołżenicyn popierał imperialne roszczenia terytorialne Rosji jako „zdobycze”. Rosja była przezeń przedstawiana jako zagrożona polityczną i kulturową agresją. Zatem podzielał on, mimo demaskacji zbrodni komunizmu rosyjskiego (w *Archipelagu Gulag*) całkowicie fantastyczną opinię, o rzekomo godziwej przeszłości starego imperium²⁴.

Posługiwanie się przemocą, przez carów rosyjskich, podobnie jak zniewolenie chłopstwa, nie było cały czas takie samo. W XIX w. można było obserwować ponawiane wysiłki do wyzwolenia poddanych chłopów i częściowe zmniejszanie terroru (za Aleksandra II), aż do czasu protestów dekabrystów i terroryzmu re-

²¹ Nowak, *Polska i Rosja*, 44.

²² Nowak, *Polska i Rosja*, 45. Że dla cara poddani są po prostu niewolnikami i że nie ma z jego strony żadnych zobowiązań – zbyt późno dowiedział się ataman Chmielnicki, gorzko zaś pokutowali jego ukraińscy spadkobiercy.

²³ Skorupka, *Czy Rosja jest cywilizacją turańską*, 189.

²⁴ Nowak, *Polska i Rosja*, 433.

wolucyjnego, ponawiającego zamachy na życie cara. Jak wskazywał Edward Radziński: zmarły car Aleksander I marzył na początku swego panowania o wielkich reformach - o zniesieniu poddaństwa²⁵. W tym nastawieniu nie wytrwał długo.

Fukuyama dowodzi, że w Rosji prawo nie było należycie respektowane, a rządy prawa były od początku słabsze niż w Europie Zachodniej²⁶. Rosyjski Kościół prawosławny nigdy nie odgrywał tej samej roli co Kościół katolicki, ponieważ był ściśle podporządkowany władzy państwowej. Cesarstwo bizantyjskie, skąd Rosja zapożyczyła swój model relacji między Kościołem a państwem, było cesaropapieżne; wschodni cesarz mianował patriarchę Konstantynopola i stale wtrącał się do kwestii doktrynalnych.

Warto zastanowić się nad pogłębianymi mechanizmami manipulacji i oszustwa, które były praktykowane za czasów komunizmu w Rosji. Osobnym fenomenem było tam udawanie – przez obywateli - niewiedzy o zbrodniach i ślepa akceptacja najgorszych „rozgrywek we władzach naczelnych”. Cechą znamioną radzieckiego systemu władzy było - według Suworowa - to, że oficjalna struktura i podział władzy były rozbieżne z władzą faktyczną, opierającą się na wojsku, służbach specjalnych i terrorze. Suworow pisze:

komuniści byli głupcami i przestępcami. W XX Zjeździe wzięli udział ci, którzy wymordowali miliony ludzi podczas kolektywizacji, ci, którzy zorganizowali wywóz zboża za granicę, gdy obywatele własnego państwa jedli żaby i myszy, ci, którzy kierowali milionami niewolników na wielkich budowach socjalizmu ... i ci, którzy w swych nieśmiertelnych dziełach to wszystko wysławiali²⁷.

Szkodliwość i pokrętność tego zjazdu polegała na tym, że nie zdemaskowano zbrodniczości marksizmu, trockizmu, leninizmu, socjalizmu i komunizmu – zamiast tego „całą winą obarczono Stalina”, czyniąc z niego „kozła ofiarnego”²⁸. Od

²⁵ Edward Radziński, *Aleksander II. Ostatni wielki car*, przeł. E. Siemaszkiewicz, R. Śliwowski. Warszawa: Magnum, 2005, s. 54. „Po Kongresie Wiedeńskim car rosyjski [Aleksander I] został królem polskim. W Polsce (wówczas) panował ustrój parlamentarny, co było paradoksem, i jak wiemy, nie wytrzymało to próby czasu”; cyt. za: Czesław Miłosz, *Rosja. Widzenia transoceaniczne*; t I: *Dostojewski – nasz współczesny*. Warszawa: Fundacja Zeszytów Literackich 2010, s. 270.

²⁶ Francis Fukuyama *Historia ładu politycznego. Od czasów przedludzkich do Rewolucji Francuskiej*, przeł. N. Radomski. Poznań: Rebis 2012, s. 436-437.

²⁷ Wiktor Suworow, *Upadek. Ostatnia bitwa marszałka Żukowa*, przeł. A. Pawłowska. Poznań: Rebis, 2015, s. 18.

²⁸ Suworow, *Upadek*, 19.

końca lat 30.tych Stalin rzeczywiście rozdawał karty i wszystkim zarządzał... Ale przed tym okresem władza Stalina nie była nieograniczona²⁹.

Nowszą odsłonę podobnych praktyk wskazał ten sam autor w odniesieniu do reżymu Putina:

Wszystkim uznającym jakikolwiek przekaz ze strony moskiewskiej za wiarygodny, prawdopodobny, zbliżony do prawdy, przypominam o katastrofie w Czarnobylu, łodzi podwodnej Kursk, oswobodzenie szkoły w Biełsanie czy teatru na Dubrowce, wysadzeniu bloków w ramach pretekstu do wojny w Czeczenii, wszystkich zastrzelonych i otrutych nowiczokiem i polonem, a wcześniej Katyń (jako zbrodnię rzekomo niemiecką), pretekst do napaści na Polskę 17 września 1939 r., napaść na Finlandię, itd., itp. W każdej wymienionej wyżej sprawie od samego początku moskiewski przekaz „był” kłamliwy. Jeśli to Was niczego nie nauczyło to trudno. Nie ma rady, nie ma nadziei.³⁰

Od siebie dodam, iż nieprzyjmowanie do wiadomości drastycznej prawdy to stały obyczaj ludu względem makiawelicznej polityki; koniec takiego makiawelizmu będzie początkiem wcielania w życie kantowskiego wiecznego pokoju.

Wyliczny elementy powtarzalne, występujące i w Rosji carskiej i post-komunistycznej. Są nimi: polityczne zabójstwa w tym trucicielstwo, okrutne walki bratobójcze; uciekanie się do dyktatury, policji politycznej; zwalczanie terroru terrorem państwowym; brak wolności; cyniczna brutalność; kpiny z prawa międzynarodowego³¹, dworskie intrygi, „pałacowe przewroty” (partyjne przewroty, manipulacje prawem)³².

Eurazjaci uważali, że rosyjska kultura jest samoistna i niepowtarzalna jako połączenie wpływów europejskich i azjatyckich, popierali izolacjonizm i odcięcie się od Zachodu, co miało pomóc w odrodzeniu rdzennej, nieskażonej zachodnimi wpływami i zorientowanej na Wschód kultury. Najpopularniejszym kontynuatorem tego nurtu jest dziś Aleksander Dugin, który stworzył koncepcję walczących cywilizacji łądu i oceanu, zgodnie z którą *Rosja jest sercem Ziemi, Trzecim Rzymem i Nowym Izraelem przygotowującym świat do Eschatologicznej Przemiany*. Eurazjatyzm jest ideologią nacjonalistyczną, zgodnie z którą naród rosyjski jest gotowy do wypełnienia ogólnoświatowej misji...

Podobnie jak niegdyś Józef Piłsudski, uważam, iż opresyjny imperializm rosyjski podporządkowując sobie rozległe tereny Azji skończy się dopiero wtedy,

²⁹ Suworow, *Upadek*, 20.

³⁰ Suworow, *Upadek*, 17.

³¹ Suworow, *Upadek*, 44.

³² Suworow, *Upadek*, 45.

gdy uciśnione narody, nigdy nie zrosnięte w jeden cywilizacyjny organizm, wybiją się na niepodległość. To zaś będzie możliwe, gdy Rosja zostanie osłabiona ekonomicznie i militarnie; gdy pójdzie ku przemianom prawdziwie republikańskim³³.

Pogląd ten nie jest odosobniony³⁴. Przykładowo „dekolonizację Rosji” ostatnio postulował uczonego ukraiński Oleksij Daniłow: Rosja ze swoim autokratycznym reżimem, gospodarką surowcową i neofaszystowską ideologią po raz kolejny nie zdała egzaminu cywilizacyjnego, pozostając terytorium ciągłej przemocy i zła, zagrożeniem dla Ukrainy i świata” – zaznacza Oleksij Daniłow. W jego ocenie gwarancjami bezpieczeństwa dla świata będzie m.in. „dekolonizacja ... terytoriów [Rosji] i [jej] denuklearyzacja”. Ukraiński polityk zaznacza, że jego kraj powinien oswoić świat z myślą, że „Rosja nie powinna pozostawać w granicach i w takim stanie, w jakim obecnie istnieje”³⁵.

Suworow kończy, w swojej książce, rozdział o Putnie tymi słowami: „przykro jest obserwować, co Władimir Putin zrobił z Rosją”. Brzmi to nieprzekonywająco, przez sugestię, że wcześniejsza Rosja była święta, jak wcześniej jej poprzedniczka – Ruś; a przecież prawdą nie jest ani jedno ani drugie!³⁶

Gdybyśmy mieli wskazać na jakąś wyraźną różnicę pomiędzy Rosją carską i komunistyczną, to byłoby to zapewne spotęgowane, piętrowe zakłamanie; następnie rozrost policji politycznej i służb specjalnych, działających na sposób gan-

³³ Bohdan Cywiński wyraził przekonanie, iż „w ciągu dwóch najbliższych pokoleń Rosja nie nauczy się demokracji”, a mimo to pozostanie „potęgą ducha”. Por. Miłosz, *Rosja*, 276.

³⁴ W ocenie eksperta, amerykańskiego politologa Alexandra Motyla (który wypowiedział się na łamach magazynu *Foreign Policy*), nie można obecnie przewidzieć, kto wyjdzie zwycięsko z konfrontacji o władzę na Kremlu. Można za to „śmiało oceniać”, że te procesy doprowadzą do znacznego osłabienia Rosji. W konsekwencji kraj albo rozpadnie się na mniejsze państwa, takie jak np. Tatarstan, Baszkiria, Czeczenia, Dagestan i Jakucja, albo - jeśli zachowa dotychczasowe granice - stanie się „słabym satelitą Chin, zob. Artur Pokorski, „Rozpad Rosji jest możliwy». Ekspert apeluje o rozpoczęcie dyskusji”. W: *Interia. Wydarzenia* (https://wydarzenia.interia.pl/zagranica/news-rozpad-rosji-jest-mozliwy-ekspert-apeluje-o-rozpozecie-dysk,nId,6521414#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=chrome_ dostęp 10-04-2023).

³⁵ Źródło: *Ukraińska Prawda*/rp.pl; zob. «Dekolonizacja». Daniłow: Potrzebna dyskusja o demontażu Federacji Rosyjskiej. W: *Dorzeczy.pl* (<https://dorzeczy.pl/opinie/403843/oleksij-danilow-potrzebna-dyskusja-o-demontazu-federacji-rosyjskiej.html>, dostęp 10.04.2023) ; Innego zdania jest rosyjski dysydent i przedsiębiorca. Michaił Chodorkowski, który uważa, iż mogłoby to (na wzór rozpadu Jugosławii) doprowadzić do konfliktów (tyle, że tym razem) nuklearnych i nowych dyktatur — w rozmowie ze szwajcarskim Blickiem, zob. „Jeden z największych wrogów Putina wskazuje, jak uderzyć w jego reżim. «To bardziej bolesne niż sankcje»”. W: *Onet. Wiadomości* (<https://wiadomosci.onet.pl/swiat/chodorkowski-wskazuje-jak-uderzyc-w-putina-bardziej-bolesne-niz-sankcje/dqtkfzb>, dostęp 10.04.2023). Odpowiadamy na to, że rozczłonkowanie powinno odbywać się stopniowo, w kilkuletnim procesie i pod kontrolą.

³⁶ Por. wywiad Piotra Zychowicza z Wiktorem Suworowem, w: *Ostatni rozdział* pt. “Władimir Putin”. W: *Alfabet Suworowa*. Poznań: Rebis 2014, s. 187-190.

gsterski i siejących terror państwowy, porównywalny jedynie z poczynaniami niemieckim gestapo. I Niemcy i Rosjanie dopuszczali się przestępstw „w biały dzień”, z nadużywaniem prawa oraz cynizmem. Hitlerowskie Niemcy nie były jednak tak do cna zakłamane, mimo totalitarnej propagandy.

Romuald Piekarski, profesor emerytowany Uniwersytetu Gdańskiego. Przewodniczący Zarządu Oddziału Gdańskiego Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, zajmuje się filozofią cywilizacji i filozofią polityki. Autor ponad stu publikacji, w tym takich książek jak: *Koncepcja cnót politycznych Machiavellego na tle elementów klasycznej etyki cnót*, (Gdańsk: Wyd. UG 2007), *Makiawelizm, patologia ducha, sacrum i polityka. Eseje z filozofii politycznej* (Sopot: Spółdzielczy Instytut Naukowy 2016).

WOLNI I SOLIDARNI

MIĘDZY IDEAŃ A PRAKTYKĄ

Kwartalnik Społeczno-Polityczny

WIOSNA 2023 nr 1

Wolni i Solidarni
Między Ideą a Praktyką
Kwartalnik Społeczno-Polityczny
Wiosna 2023 nr 1

ISSN 2956-6150

© Copyright by Fundacja OTACZAJ BLASKIEM

Redaguje zespół:

Krzysztof Brzechczyn (redaktor naczelny)

Paweł Falicki

Adres Redakcji:

redakcja@czasopismo-wis.pl

www.czasopismo-wis.pl

Wydawca:

Fundacja OTACZAJ BLASKIEM

Zawieprzycka 8L, 20-228 LUBLIN

www.otaczajblaskiem.pl

Wpłata co najmniej 80 PLN na cele statutowe na rachunek

Fundacji OTACZAJ BLASKIEM

PL43 1020 3176 0000 5402 0277 9163

gwarantuje otrzymanie czterech kolejnych numerów
kwartalnika w roku 2023.

W komentarzu do przelewu prosimy podać adres wysyłki.

Redakcja nie zwraca materiałów nie zamówionych
oraz zastrzega sobie prawo skracania tekstów
i opatrywania ich własnymi tytułami.

Projekt okładki: KRUMIR Mirosław Kruk

Skład i łamanie: MULTIPRESS, Lublin

Spis treści

Od redakcji 5

Fakty i komentarze

Paweł Falicki, *Przypomnieć, zrozumieć i zaprojektować.*
O solidarności i solidaryzmie 7

Krzysztof Brzechczyn, *Solidaryzm w transformacji ustrojowej.*
Garść refleksji prawie osobistych..... 17

Sławomir Magała, *Granice niewiarygodności* 24

Polska – ale jaka?

Postprawda w życiu publicznym. Zapis debaty z udziałem Krzysztofa Brzechczyna,
Cezarego Kościelniaka i Rafała P. Wierchosławskiego 30

Magdalena Żurko, *Postprawda w perspektywie psychologicznej.*
Komentarz do debaty 57

Idee i polityka

Ferenc Hörcher, *Czy jest możliwa współczesna konserwatywna filozofia polityki oparta na Arystotelesowskiej koncepcji roztropności?*..... 63

Rosja i Europa Środkowa

Romuald Piekarski, *Neo-imperium powraca. Uwagi o cywilizacji rosyjskiej*.....77

Europa Środkowo-Wschodnia jako region zagrożony?
Wywiad z posłem Laurynasem Kasčiūnasem 88

Historia najnowsza

Misja. Rozmowa z dr. Łukaszem Kamińskim, Dyrektorem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich..... 94

Recenzje i omówienia

Michał Kwiecień, *Wokół idei Solidarności Walczącej* 99